

en de behaalde resultaten nadacht, twijfelde en correspondeerde en worstelde met de vragen van haar tijd.

De mens van nu

Inmiddels leven we in een heel andere tijd. We zijn van het vissentijdperk in het aquariustijdperk overgegaan. Niet alleen de mensen maar ook de aarde en de kosmos zijn veranderd. Voor een groeiend aantal mensen is het bestaan van de etherwereld en 'hogere' werelden heel vanzelfsprekend geworden. Ook in deze tijd gaat er, maar nu voor relatief velen, een wereld open. Echter niet alleen doordat men steeds meer kennis neemt van wat ingewijden zoals Steiner schouw(d)en maar omdat men eigen spirituele ervaringen heeft.

Ook ik weet inmiddels uit ervaring dat je, wanneer je "naar binnen groeit" contact kunt krijgen met je hoger zelf (hoger in de zin van meer volmaakt) en je innerlijk weten. De hemel gaat dan een beetje (verder) open. Ik ben het met Willem Beekman eens dat met 'hemel', en overigens ook met 'hel', een staat van bewustzijn van de mens wordt aangeduid. Echter om spirituele ervaringen te kunnen krijgen is het van groot belang goed gegrond te zijn en zowel aardse als kosmische energie door je heen te laten stromen. 'Hemel' en 'kosmos' zie ik dan ook, in tegenstelling tot Willem Beekman, als twee heel verschillende zaken.

Preparaten en voedingskwaliteit

Wat hebben de hierboven genoemde veranderingen bij mens, aarde en kosmos nu met de bd-preparaten en de voedingskwaliteit te maken? Heel veel, meen ik!

We hebben zo langzamerhand de grens van ons verstand bereikt. We dienen nu te leren in onszelf 'af te dalen' en zo bij onze ware kennis te komen waardoor we nieuwe mogelijkheden zullen krijgen om, al dan niet met behulp van (nieuwe) preparaten, op een heel bewuste manier de aarde te voeden en de voedingskwaliteit van onze levensmiddelen te verbeteren. Rekening houdend met de behoefte van de

aarde, het te bebouwen stuk grond en de invloeden vanuit de kosmos in deze tijd. Onze innerlijke houding en 'rijpheid' zal daarbij een doorslaggevende rol spelen.

Ook voor het beoordelen van de kwaliteit van onze voedselproducten zullen we naar mijn mening naar nieuwe of op z'n minst vernieuwde wegen dienen te zoeken. En wij als consument zullen uiteindelijk toch bij onszelf te rade moeten gaan. Hoe ziet het product er uit? Spreekt het mij aan? Hoe voelt het aan? Hoe ruikt en smaakt het? Wat doet het me als ik het eet en als ik het doorgeslikt heb? Wat doet het me als ik het aan het verteren ben. Hoe voel ik me een paar uur later, de volgende dag en zo verder. Een appel, aardbei of welk voedselproduct dan ook kan er nog zo prachtig uitzien en zelfs bij onderzoek sterke levenskrachten tonen, als het product niet (goed) bij ons 'past' kunnen we het niet goed verteren en verwerken of worden we er echt ziek van. We zullen steeds beter naar ons lichaam moeten leren luisteren en uit eigen inzicht de juiste voedselkeuze leren maken.

Het maakt deze tijd zo boeiend dat er steeds meer een appèl wordt gedaan aan onze individuele verantwoordelijkheid en onze eigen inzichten en ervaringen, wellicht zoals Steiner dat in zijn tijd graag had gezien. Ervaren gaat voorbij het rationele denken. Wie een bewust intuïtieve ontwikkeling ter hand neemt leert dat denken te transformeren en samen te laten gaan met wat hij of zij in zijn of haar hart beleeft. Je komt dan bij je eigen weten.

Voor de BD-Vereeniging is mogelijk een voortrekkersrol weggelegd om dit met boeren, tuinders, veehouders en consumenten te oefenen en te ontwikkelen waardoor er nieuwe stappen kunnen worden gezet. Want alleen door het doen, komen we in een nieuwe energiestroom. De kans lijkt me groot dat het verplicht stellen van het preparatengebruik alleen nog in deze overgangstijd naar (meer) eigen weten (helder weten, helder voelen, helder zien, etc.) als een noodzakelijke maatregel wordt gezien. ■

Francis Schennink, Adviesbureau Mens en Bos

Met belangstelling volg ik de discussie rondom de ontwikkelingen van het Demeter-keurmerk in Dynamisch Perspectief. Ik heb de algemene richtlijnen doorgenomen, wat vooronderzoek gedaan en kom tot de conclusie gekomen dat er voor boomteelt nog nauwelijks richtlijnen bestaan. In Nederland zijn geen boomteeltbedrijven met een Demeter-keurmerk.

voor boomteelt:
gewoon
beginnen!

Bomen uitzoeken en labelen voor transport

Wel wordt in diverse publicaties over biologische boomteelt bij de uitleg over keurmerken, ook het Demeter-keurmerk genoemd. Kennelijk vragen de schrijvers zich niet af of dit merk in de praktijk van de boomteelt operationeel is. De biologische boomteeltbedrijven van EKOPlantPartners willen het Demeter-keurmerk voor de boomteelt graag inhoud geven.

Biologische boomteelt

Ik werk sinds 1996 binnen mijn bedrijf aan projecten die als doel hebben de biologische boomteelt te stimuleren. Anno 2003 is biologische boomteelt nog steeds een bedrijfstak in de kinderschoenen. Landbouw en voeding hebben in de ontwikkeling van de biologische markt de grootste prioriteit. Geen verrassing overigens: bomen, struiken en ook vaste planten dienen niet tot voeding van de mens. De aanschaf van een plant, struik of boom is meestal een eenmalige handeling, een gelegheidsaankoop. Bewustzijn voor de wijze waarop de 'groene ruimte' tot stand komt en de stoffering daarvan gaat nog een stapje verder. Dat er ook een kwaliteitsverschil bestaat tussen een boom van een gangbare kwekerij en die van een biologische komt pas in beeld als mensen vanuit de ervaring kunnen vergelijken. Aandacht voor de biologische productie van boomteeltproducten is nog gering zowel bij de consument als bij de institutionele markt.

Er zijn in Nederland een 50-tal boomteeltbedrijven bij Skal geregistreerd (Skalnorm: geen bestrijdingsmiddelen, geen kunstmest). Van dat aantal teelt ongeveer 20% 'bedrijfsbreed' biologisch, de overigen hebben slechts een klein oppervlak van de kwekerij als biologisch geregistreerd. Het geteelde assortiment bestaat uit allerlei soorten vaste planten, struiken, fruitbomen, sierheester, bosplantsoen, laanbomen en grote solitaire bomen. Er zijn diverse initiatieven in gang gezet om bekendheid te geven aan het bestaan van biologisch geteelde planten, bomen en struiken. Een voorbeeld daarvan is het initiatief van Stichting Biologica die voor het eerst aandacht heeft besteed aan biologische boomteelt in het paviljoen Terra Futura op de Floriade. Van april tot oktober 2002 was hier een presentatie van een breed assortiment biologisch geteelde planten, struiken, heesters en bomen. EKOPlantPartners is bij het tot stand komen van dit project betrokken geweest. Dit initiatief heeft ondanks de vele inspanningen van

biologische kwekers nog geen doorbraak opgeleverd in een toename van de vraag naar biologisch plantmateriaal.

Presentatie van biologische boomteelt op de Floriade

EKOPlantPartners

EKOPlantPartners is het enige samenwerkingsverband van drie kwekerijen in Nederland dat zich geheel richt op de verkoop van biologische bomen. Zij onderscheiden zich van bovengenoemde Skal-normen omdat ze tot 'in de bodem' telen in samenhang met de natuur en anderzijds omdat het bedrijven zijn met zeer veel, zoniet de meeste ervaring in het biologisch boomteeltproces in Nederland (maken geen gebruik van correctiemiddelen en richten zich op de ecologische samenhangen in de bodem). Mijn taak in de samenwerking binnen EKOPlantPartners is een coördinerende. Ik onderhoud contacten met afnemers en verzorg de verkoop van biologisch geteelde plantmateriaal. In dat kader koop ik soms ook in bij een Demeter-boomkwekerij in Duitsland. Naast levering van bomen en struiken verzorgt EKOPlantPartners ook de aanleg van beplantingen met een ecologische doelstelling, zoals het realiseren van een natuurontwikkelingsplan, de aanleg van een boerenbosje, een fruitgaarde, een singel, maar ook de aanplant van een herdenkingboom of bos.

Alfred Vijn, is eigenaar van Boomkwekerij Cultura. Zijn bedrijf is 4,5 ha groot en ligt op humusrijke zandgrond in Wilhelminaoord (ZW Drenthe). Hij heeft ruim 14 jaar ervaring met het telen van biologisch-dynamisch bos- en haagplantsoen en (hoogstam)fruitbomen voor landschappelijke beplantingen.

De EKOPlantPartners, Alfred Vijn, Tom van Duuren en Jan van Tiel

“Met mijn manier van telen neem ik de natuurlijke eigenschappen en de verschijningsvormen van bomen en struiken als uitgangspunt. Voor het bereiden van compost, samengesteld uit boomblad en rundermest, gebruik ik de bd-preparaten. Ik werk ook enkele keren per seizoen met de spuitpreparaten. Bij het uitzaaien houd ik zoveel mogelijk rekening met opposities en conjuncties die in de zaaikalendar vrij exact worden aangegeven. Door eigen waarnemingen gecombineerd met de toenmalige aanwijzingen over zaaitijden voor bomen van George W.Schmidt, waar ik in 1988 een aantal maanden ben geweest, kom ik een heel eind.”

Tom van Duuren heeft 3 ha boomteelt in Noord Limburg. Naast teler is hij tevens beheerder van landgoederen. Zijn kwekerij ligt op één van die landgoederen, de Brookberg in Neer. Hij teelt vooral laanbomen. Het uitgangsmateriaal daarvoor koopt hij in bij andere biologische kwekers.
“De bodem van mijn kwekerij bestaat uit niet

al te rijke zandgrond. Ik probeer het bodemleven te stimuleren en vind het belangrijk om de ecologische samenhangen op mijn bedrijf goed te ontwikkelen. Daarom zaai ik in het voorjaar tussen de boomrijen kruiden, vlinderbloemigen en eenjarigen om de insectenwereld te stimuleren. In de boomrijen zelf breng ik eigen geprepareerde compost, waaraan ook micro-organismen zijn toegevoegd. Voor mij is het maken van compost en het compostingsproces het vastleggen van indrukken van plantenwezens in de materie.”

Jan van Tiel, eigenaar van Boomkwekerij Valckenhof in Reek (NB), heeft het kweken van zijn vader geleerd en teelt vanaf de oprichting van zijn bedrijf nu 6 jaar geleden biologische laanbomen, bos- en haagplantsoen. Zijn bedrijf is 5,5 ha groot, waarvan ongeveer 2 ha afkomstig uit zaad van bomen die al heel lang in Nederland voorkomen, waar hij ook weer zaad uit oogst om zelf nieuwe bomen van te telen. Ook voor Jan van Tiel is de bodem een belangrijk werkgebied. “Kweken met de natuur als vriend, dat is mijn motto. Ik maak ten behoeve van de bodemopbouw zelf compost en experimenteer daarbij nog steeds, om er achter te komen wat in welke situatie het beste werkt. Wat het wordt hangt ook af van het organisch materiaal en de mest die beschikbaar is. Ik gebruik voor het composteren bladafval, maaisel, en biologische championmest van een biologisch tuinbouwbedrijf in de buurt. Dit seizoen wil ik ook compost gaan maken met toevoeging van biologische varkensmest. In de bd-preparaten ben ik nog niet zo heel erg thuis.”

Demeterkeurmerk EKOPlantPartners
De boomteeltbedrijven van EKOPlantPartners zijn alleen geregistreerd bij Skal, maar zouden zich graag profileren met het Demeter-keurmerk. In de Landbouw Productierichtlijn van Demeter Internationaal is nog geen richtlijn opgenomen voor boomteelt.

Preparatenbereiding op de Darmstadter Forstbaumschule (D)

Voor de ontwikkeling van het Demeter-keurmerk voor boomteelt willen we samenwerken met onze Duitse collega's. We hebben daarvoor in het voorjaar van 2002 een bezoek gebracht aan de Darmstadter Forstbaumschule, een kwekerij van ruim 30 ha, voortgekomen uit het oorspronkelijke bedrijf van Conrad Appel, opgericht in 1946. Er worden allerlei soorten bos en haagplantsoen geteeld. De kwekerij heeft een uitgebreide compostplaats waar met behulp van de bd-preparaten, groenafval en rundermest tot verschillende soorten compost wordt verwerkt. De compost wordt volledig gebruikt op de eigen kwekerij. De Darmstadter Forstbaumschule is één van de weinige boomteeltbedrijven in Duitsland met een (Duits) Demeter-keurmerk. Demeter Internationaal kent nog geen internationale regelgeving voor de boomteelt. In de overeenkomst die is gesloten tussen Demeter Hessen en De Darmstadter Forstbaumschule zijn 4 uitgangspunten geformuleerd.

- Zaailingen en uitgangsmateriaal van gangbare teelt moeten voor minstens 12 maanden

den verder geteeld zijn op een (bd-)bedrijf om in aanmerking te komen voor het predikaat 'in omschakeling'. Om het volledige Demeter-keurmerk te kunnen voeren moeten de boomkwekerijproducten minimaal 24 maanden doorgeteeld zijn;

- Een hittebehandeling van de teelaarde mag alleen op een natuurlijke wijze plaats vinden;
- Tegen meeldauw is een zwavelbehandeling toegestaan;
- Een aanvulling van mest moet worden gekocht bij een bedrijf waar extensieve veehouderij plaatsvindt. Deze mest moet minimaal 9 maanden opgeslagen zijn, maar bij voorkeur een jaar voordat het mag worden uitgereden. Het wordt aanbevolen om de mest op het bedrijf van herkomst te prepareren, waarbij een preparatendagboek wordt bijgehouden.

Deze richtlijnen zijn m.i. niet volledig of maatgevend. Het is een begin en wellicht zullen voor Nederland in eerste instantie andere uitgangspunten gaan gelden. De ervaringen van EKOPlantPartners kunnen een bijdrage leveren aan het tot stand komen van de Demeter-richtlijnen in Nederland.

Informatie

Voor een assortimentslijst van EKOPlantPartners en advies over biologisch plantmateriaal kunt u terecht bij Francis Schennink, Adviesbureau Mens en Bos in Driebergen, tel. 0343-531945. mens.en.bos@wxs.nl
U kunt ook de website bezoeken van EKOPlantPartners www.ekoplantpartners.nl

Bezoek kwekerijen:

Boomkwekerij Cultura: elke zaterdag van november tot april, tel. 0521-381551
Boomkwekerij de Brookberg: elke dinsdagmiddag van 14 uur tot 16 uur, tel. 06-51604940
Boomkwekerij Valckenhof: na overleg tel. 0486-476552 ■

Nieuw Handboek Demeter

In de vorige Dynamisch Perspectief hebt u alles kunnen lezen over het 'Nationaal Demeter debat' dat op 14 december in Dronten plaatsvond: een levendige discussie tussen voor- en tegenstanders van de richtlijn omtrent het verplicht gebruik van de preparaten. Deze richtlijn is inmiddels opgenomen in het nieuwe Handboek Demeter, een handboek met onder andere de Begrippenlijst Demeter-certificering, Voorwaarden Demeter-landbouw, Internationale Demeter-voorwaarden, etcetera.

De redactie vroeg aan Rienk ter Braake (coördinator Demeter-zaken) welke belangrijke wijzigingen er - naast het verplichte preparatengebruik - nog meer waren opgenomen. Rienk: "Voor de veehouderij is de grootste wijziging dat het veevoer, dus ook het krachtvoer, 100% biologisch moet zijn. In de akkeren tuinbouw mag geen gangbare drijfmest meer worden gebruikt. De hoeveelheid mest die mag worden gebruikt, is voor alle bedrijven verlaagd."

Voedselveiligheid

Controle op landbouwproducten moet tegenwoordig de voedselveiligheid vergroten. Ahold is bijvoorbeeld per 1 januari jl. van zijn groente- en fruittelers wereldwijd gaan eisen dat zij aan de standaarden voldoen die het Europese samenwerkingsverband van supermarkten (Eurep) heeft gesteld aan voedselveiligheid, milieu en sociale omstandigheden. Heeft dat consequenties voor de Demeter-richtlijnen? Of blijven deze richtlijnen een voorbeeld voor de biologische en gangbare landbouw en handel? Rienk: Ik vraag me af of de Demeter-richtlijnen wel zo'n voorbeeld zijn voor de biologische en de gangbare productveiligheid. In de reguliere kwaliteitsbewaking ligt de nadruk vooral bij het uitsluiten van gevaarlijke stoffen en verontreinigingen in het eindproduct. Vanuit de gangbare visie is er helemaal niets

mis mee om gevaarlijke stoffen te gebruiken in het productieproces wanneer die in het eindproduct niet meer zijn te traceren. Volgens de Demeter-richtlijnen is een dergelijk product niet op een juiste wijze geproduceerd en kan ook nooit van de gewenste kwaliteit zijn.

Dat verwerkings- of bewerkingsprocessen (bijvoorbeeld homogeniseren) gevolgen kunnen hebben voor de levenskracht van een product (zelfs al is dat niet te meten) wordt daarin helemaal niet meegenomen.

Herkenningsgesprek

Elders in dit nummer wordt deels de brief van Klett aangehaald, waarin hij ingaat op het verplichte preparatengebruik. Hij schrijft dan over het vertrouwensrecht en het wantrouwenrecht. Hij stelt voor een soort herkenningsgesprek tussen boeren te laten plaats vinden. Wordt dit voorstel van Klett serieus in overweging genomen door Demeter Internationaal?

Rienk: "Verre van, zou ik bijna willen zeggen. Het is zelfs zo dat bijvoorbeeld Duitsland en Frankrijk worden aangesproken op hun systeem van certificeren: Zij gebruiken collegiale toetsing als methode om boeren elkaars bedrijven te laten controleren. Dat wordt gezien als een onvoldoende kwaliteitswaarborg. Er valt wel te denken aan een combinatie. Vastgestelde regels (normen) met een harde controle door een erkende controleur. Daarnaast (en dat is uniek voor de bd-landbouw) omschreven doelstellingen en richtlijnen, gecontroleerd door collega-boeren." ■